

Jacek Chrzęszczewski
Instytut Historii Sztuki UJ
Kraków

KOŚCIOŁY ORMIAŃSKIE NA PODOLU ARCHITEKTURA I WYPOSAŻENIE

Zabytki z czasów przed unią z Kościołem rzymskim

Do narodów, które niegdyś osiedliły się i pozostawiły po sobie trwałe ślady na Podolu, należą Ormianie. Jaką drogą i kiedy przybyli na te tereny — pozostaje dla historyków wciąż kwestią otwartą. Wiadomo, że w następstwie licznych wojen w X w. rozpoczęła się emigracja Ormian z ich ojczyzny. Stopniowo zakładali oni nowe kolonie w ościennych krajach i w miejscowościach położonych na wybrzeżu Morza Czarnego. W r. 1064 Seldżycy pod wodzą sułtana Arpa Arslana, a w r. 1239 Mongołowie dowodzeni przez nojona Czormaguna zdobyli i spustoszyli ormiańską stolicę Ani. Wielu jej mieszkańców uległo wówczas rozproszaniu, a część z nich osiadła w tatarskiej osadzie Ak-Saraj, położonej między Astrachaniem i Kazaniem, nad brzegami rzeki Achtuby. Tam przyswoili sobie język kipczacki, powszechnie używany w krajach Złotej Ordy. Po kilkudziesięciu latach pobytu wśród Tatarów część tych Ormian przeniosła się do genueńskiej faktorii handlowej Kaffa na Krymie, a część przybyła na Ruś¹. Miejscem ich wczesnego osadnictwa na Podolu miały być wsie Ormiany (dziś Великозалисся) i Ormianki (Малозалисся), położone nad Smotryczem, na północ od Kamieńca Podolskiego². Nie ma jednak żadnych wiadomości o znajdujących się tam świątyniach ormiańskich³.

Kamieniec Podolski

Kilku autorów podaje nie udokumentowaną wiadomość o istnieniu kościoła ormiańskiego w Kamieńcu już ok. r. 1250⁴. Pierwszą wiarygodną wzmiankę na ten temat znajdujemy jednak dopiero w piśmie katolika Wielkiej Armenii Teodoroza II z 1390 r., w którym — wśród ormiańskich parafii Rusi i Wołoszczyzny — wymieniona jest parafia w Kamieńcu⁵. Najstarszą odnotowaną w źródłach ormiańską świątynią na Podolu był kościół p.w. Św. Mikołaja.